

והשורשים לתופעת הלהט"בופוביה. בהמשך, נבחנות סוגיות טיפוליות העולות במפגש, כמו: טיפול מעצים (affirmative) ומאשר (validating); חשיפה עצמית (מטופל, מטפל); העובד הסוציאלי כמטפל דינמי ומערכתי; משפחתיות להט"בית; ייחודיות הטיפול באנשים מגוונים מגדר.

פרק חמישי: "כשנגיפים יורים המוזות שותקות? על יצירה ועל מאבק חברתי בזמן משבר". נכתב בידי רוני אלפנדר.

פרק זה עוסק בהיבטים מסוימים של השפעת מגיפת הקורונה על התודעה הישראלית בכלל, ועל תפיסות טיפוליות בפרט, שהחלו להתקבע כביטוי לתהליכי אבל פרטניים וקבוצתיים, בהסתמך על ספרו של אלבר קאמי (1913-1940) *הדבר* (La Peste). הפרק בוחן את המחאה החברתית שקמה במהלך מגיפת הקורונה, בין השנים 2020-2021 כביטוי עממי של שינוי חברתי, מנקודת מבטו של הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו (1926-1984), תוך הדגשת מושג הקרנבל של מיכאל בכטין (1895-1975). היכולת להתבונן בתופעות חברתיות ולהכיר בהשפעתן על הפרט מהווה את אחד מעמודי התווך של עבודה סוציאלית, כשזו מתמקדת בשינוי ברמה הפרטנית. הפרק גם מציע עיון במושגיה של חנה ארנדט כאפשרות להעצמה פרטנית וחברתית. הפרק נכתב בהתבסס על רשמים מהמחאה החברתית בתקופת הקורונה, אולם גם בעת פרסום הספר לאחר אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו, רבות מתובנותיו עדיין רלוונטיות.

לסיכום, ספר זה, כמו גם קודמו, מהווים תרומה גדולה וחשובה למדף הספרים של ספרות תיאורטית וקלינית, העוסקת בעבודה סוציאלית בישראל בעת הנוכחית. הוא כתוב בשפה נגישה ורצינית, מלווה באינספור דוגמאות מעשיות שיסייעו לקוראים בשימוש מעשי בתובנות העולות ממנו.

רונן קובלסקי, ניר רז, שושי קיסרי עם פרק מאת סוזאנה פנדזיק

היכל המראות על הבמה: פסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק
הוצאת מרכז מחקר ע"ש אמילי סגול, טיפול באמצעות אומנויות, אונ' חיפה. מהדורה שנייה, 2024, 292 עמ'.

ד"ר אלינער פרדס¹

הספר "היכל המראות על הבמה" מזמין את הקורא לצאת למסע חוויתי מעמיק, מעשיר ויצירתי, ופותח צוהר לתחום טיפול ייחודי חדשני ומתהווה, שרובו עדיין לא ממופה, בפסיכותרפיה הקבוצתית בתיאטרון פלייבק. הספר בונה גשרים בין תחומי ידע שונים, כולל פסיכואנליזה קבוצתית, פסיכודרמה ודרמה תרפיה.

¹ המגמה לפסיכולוגיה קלינית, אונ' רייכמן.
epardess@gmail.com

ההקשר התרבותי-חברתי של המטופלת: בתפיסת המחלה, בהבנת מקורותיה, במהלכה, בדרך הטיפול ובהמשגת תהליך ההחלמה.

הפרק מאיר בהרחבה, הן את הקשיים הספציפיים של נערות ונשים צעירות באוכלוסייה החרדית, שיכולים להוות הסבר וטריגר להתפתחות הפרעות אכילה, והן את תפקידם המשמעותי של העובדים הסוציאליים. כן מתוארות המורכבויות הגלומות בטיפול סביב קשיים אלה. בפרק סקירת ספרות מחקרית רלוונטית, ותיאור מקרה להמחשה, המנותח מפרספקטיבה רגישת-תרבות וממנו ניתן להקיש לטיפולים דומים הדורשים רגישות תרבותית.

פרק שני: "לשלוט באכילה או לאכול כדי לשלוט: טיפול רב-מימדי בהפרעות אכילה". נכתב בידי שרון נחמני.

הפרק דן בסיבות הרב-מימדיות להתפתחות הפרעות אכילה, טווח המסגרות השונות לטיפול בהן והגישות הטיפוליות המקובלות ליישום לאורך שלבי הטיפול השונים, החל מהאבחון הרב-מקצועי ועד לסיום הטיפול. הפרק מתמקד בגישות פרטניות דינמיות, תוך התייחסות גם ל-setting המשפחתי והקבוצתי, ומציע דרכי התמודדות עם אתגרים טיפוליים ייחודיים להפרעות אלו, והתייחסות לתפקיד העובד הסוציאלי במניעתן ובטיפול בהן.

פרק שלישי: "מיקרו-אגרסיה במרחב הטיפולי: מפגיעה לצמיחה". נכתב בידי רני לוי.

עובדים סוציאליים פוגשים בעבודתם אוכלוסיות שונות ומגוונות. רב-תרבותיות הוא ערך מרכזי וחשיבות השמירה עליו אינה מוטלת בספק. הפרק דן בהשפעת אירועים מיקרו-טראומטיים על המטופל בטיפול נפשי. אירועים מיקרו-טראומטיים מוגדרים כאופנות של אגרסיה. מיקרו-אגרסיה מופעלת שלא במתכוון ובאופן לא-מודע כלפי המטופל מהמטפל. הפרק סוקר את התפתחות המושגים: טראומה, מיקרו-טראומה ומיקרו-אגרסיה, ומציג את האופן שבו שיח חברתי-פוליטי אודות אלימות כלפי מיעוטים מוצא את מקומו גם בקליניקת הטיפול הנפשי.

בפרק תיאור תצורות שונות של מיקרו-אגרסיה והשפעתן על המטופל. מכיוון שאין דרך למנוע לחלוטין פגיעות אלו, יש לנסות, בעזרת עיבוד האירוע המיקרו-טראומטי, לקדם את יכולת המטופל לזהות פגיעות אלו, להגדירן לעצמו ולהתנגד להן. התנהלות זו מקדמת את הסובייקטיביות שלו ומעודדת אותו להיות נוכח בחייו ובקשריו הבין-אישיים.

פרק רביעי: "לטפל בלהט"ב: חשוב לדעת ש". נכתב בידי ריבי אפרת.

מנקודת מוצא של 'פסיכולוגיה של שניים' הפרק מנסה להעשיר את ארגז הכלים של הסובייקט המטפל בגישה הדינמית בעבודה הבין-אישית עם הסובייקט (המטופל) הלהט"בי. לאחר המשגת זהויות מגדריות ונטיות מיניות, סוקר הפרק את התפתחות ההתייחסות הפסיכודינמית ללהט"ב

עודפת' (מורנו). תהליכי הקשבה עמוקה, חקירה אינטואיטיבית ויצירתיות במרחב המשחקי של הפלייבק הטיפולי פותחים מימדים חדשים להעמקת החוויה, המתרחשת בתחום הביניים בין המציאות האובייקטיבית לסובייקטיבית, כפי שהיא נתפסת בידי האדם.

פרק 4: "ניגודים ואינטגרציה" – מתמקד בעבודה עם קונפליקטים סמויים וגלויים בסיפור האישי והקבוצתי. הקונפליקטים נדונים הן מנקודות מבט פסיכואנליטיות (פרויד, קליין, יונג) והן בהקשרים של תיאוריות תפקידים בטיפול בדרמה. הניגודיות יוצרת רבדים עשירים במרחב הטיפול ומקדמת תהליכי רפלקציה משמעותיים. בזכות רגעי מפגש אלה נרקמת חוויה קולקטיבית-יצירתית, מתוך חוויות של קבלה, נראות ושייכות.

פרק 5: "הרחבת העצמי באמצעות האחר" – עוסק בתהליכים בין-אישיים וקבוצתיים שנוצרים בתיאטרון פלייבק, תוך הדגשת המפגש הישיר והעמוק עם האחר. חברי הקבוצה חווים במפגש מצבים שונים שבהם ניתנת להם הזדמנות "לשחק את האחר" – לתרגל אפשרות לחוות את המציאות ולהתבונן עליה מנקודת ראות. במקביל, הם מאפשרים "לאחר לשחק אותי" – להשתמש באחר להרחבת פרספקטיבת ההסתכלות של העצמי.

תהליך ההדהוד הקבוצתי בפלייבק מחייב מהאדם לצאת מעצמו. כאן טמון אחד ממקורות הקסם בפלייבק, המאפשר חיבור אחר ומחודש בין העצמי לאחר. הפרק מדגים את פוטנציאל השיקופים הקבוצתיים כדרך לעיבוד תכנים טראומטיים וגילוי כוחות חבויים שהאדם לא ידע על קיומם.

פרק 6: "ממגרש המשחקים אל הבמה" – דן בהתמודדות עם הפער בין חווית המשחקיות במרחב הקבוצתי לחרדה מחשיפה על הבמה. הוא מתאר טכניקות שמסייעות למשתתפים לשלב בין ספונטניות ליכולת להיחשף ואף להתגלות מול אחרים, תוך שימור על חוויה של ביטחון. שילוב עבודה בקבוצות קטנות בתוך הקבוצה הגדולה מחזק את חווית הביטחון. תשומת לב מיוחדת מוקדשת למעבר של חוויות מתקנות קטנות ממגרש המשחקים של הקבוצות הקטנות למרחב של הקבוצה כשלם.

פרק 7: "החומר שממנו עשוי המיכל" – מתמקד במבנים טיפוליים גמישים ודינמיים בתיאטרון פלייבק. מושג מרכזי כאן הוא המיכל (ביון), שתפקידו לחבר יחד חוויות מנטליות ראשוניות ולצקת בהן משמעות. "להפוך את הבלתי-ניתן-לחשיבה לניתן לחשיבה", במילותיו של ביון.

בתהליך הפסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק, האימפרוביזציה התיאטרונית הגלויה יוצרת מיכל לחומרים הראשוניים של החוויה המנטלית על כל מרכיביה. על המנחה לווסת את רמות החרדה של הקבוצה וליצור מרחב בטוח ליצירתיות ולגילויים חדשים, תוך שימוש במרחק האסתטי כגורם מווסת.

פרק 8: "תבניות תיאטרוניות" – הן למעשה התערבות טיפולית אקטיבית בפעולות בימתיות. תבניות אלו מאפשרות

המחברים לא רק מציעים הבהרת מושגי יסוד, המתבססת על ידע תיאורטי מקיף, אלא גם מדגימים את השימוש היצירתי בדימויים, ומשלבים דוגמאות קליניות רבות, שממחישות כיצד השיטה פועלת.

בית על הגשר

המבוא מציג את עקרונות היסוד של פסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק: הגדרת הקבוצה הטיפולית, תפקיד המנחה והמרחב המשחקי. המחברים מדמים את הפסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק לגשר המחבר בין שתי גדות: באחת, מצוי תיאטרון אימפרוביזציה, המעמיד במרכז את הסיפור האישי; ובשנייה מצוי מפגש עמוק בין האדם לאחרים בתהליך קבוצתי טיפולי מונחה חשיבה פסיכואנליטית.

פרק 1: "הסיפור – תמונה מאלבום הזיכרון הנפשי" – המתמקד בכוח הסיפור בטיפול, בתהליכים שעוברים התכנים הנפשיים הגלומים ב"אלבום התמונות של הנפש", וב"תחנות" שעובר הסיפור האישי עם העברתו מהמספר לחלל המשחק ובחזרה אליו תוך כדי התהליך הקבוצתי.

בפלייבק יש שני מרכיבים שקשורים אחד בשני Play ו-Back; כל משתתף בקבוצה מקבל אפשרות להיות בתפקיד המספר, השחקן או הצופה באימפרוביזציה התיאטרונית, העולה כתגובה לסיפור. לכל משתתף בקבוצה יש, אם כן, הזדמנות להביא את סיפורי האישיים, וגם למצוא (או לא למצוא) את עצמו בסיפורי אנשים אחרים. הפלייבק הטיפולי יוצר מרחב פוטנציאלי משחקי סביב הסיפור האישי – דבר המאפשר ביטוי סימבולי של תכנים תוך-נפשיים מודחקים ועיבודם בצורה האפשרית יותר לעיכול ולהפנמה מחדש. פסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק מתקיימת במסגרת של קבוצה סגורה מתמשכת עם חווה טיפולי, ובה המשתתפים מספרים ומשחקים זה לזה סיפורים אישיים.

פרק 2: "השיקוף התיאטרוני" – עוסק באופן שמשתתפי הקבוצה משקפים את הסיפור באימפרוביזציה התיאטרונית, ומדגים את האיכויות התרפויטיות של השימוש בשפה התיאטרלית, כדרך להעמיק את החוויה ולתקף את החוויה הסובייקטיבית. הפרק מדגיש את המושג שיקוף בתיאוריות פסיכולוגיות (ויניקוט, קוהוט), ואת האופן שבו השפה התיאטרלית מאפשרת ומעשירה את פונקצית המראָה תוך העמקת האמפתיה, ההכלה וההתבוננות. האדם רואה עצמו או חלקים מעצמו משתקפים אליו דרך האחרים בקבוצה. היכל המראות הקבוצתי יוצר תנועה מחודשת במרחבי תקיעות, מאפשר גילוי רבדים עמוקים בסיפור, ובעקבותיהם גיבוש תובנות ומשמעויות חדשות.

פרק 3: "דרך עוקפת למעמקי הנפש" – בוחן את הדרכים שבהן התהליך היצירתי בתיאטרון פלייבק עוקף את החוויה המודעת, ומזמין להעמקה ולהרחבה של העולם הפנימי. מושגים מרכזיים בפרק זה הם 'המרחב המעברי' (ויניקוט) ו'מציאות

הניגודים, הופכות הסתירות לפרדוקסים המצליחים להכיל היבטים סותרים לכאורה כחלקים בתוך השלם. ההכרה בדמיון לצד ההבדלים והפער הבלתי ניתן לגישור בין האדם לזולתו מהווה הזדמנות לצמיחה. לאורך הספר מוחזק גם המתח בין הצורך בהבניה לצורך בגמישות ומרחב ליצירתיות. ההיבטים הסותרים לכאורה של החוויה מתקיימים זה לצד זה, משלימים זה את זה ובכך מאפשרים טרנספורמציה.

הכתיבה נעה הלך ושוב על הגשר בין החוויה הדרמטית במפגש הטיפולי לעיבודה המנטלי בשיקופים מילוליים ולא מילוליים כאחד. היא ממחישה את ההפריה ההדדית בין גישות שונות בזירה בה מתרחש המפגש ואת הערכים הטיפוליים השונים של "מגרש המשחקים", "הבמה" והאינטגרציה ביניהם בפסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק. הדיון בעקבות הדוגמאות הקליניות ממחיש את שיקוליו השונים של המנחה בהפעלת האפשרויות המגוונות של הטכניקות המוצעות.

במבוא למהדורה השנייה כותב פרופ' מולי להד: "המרבד שאותו ארגו שושי, רונן וניר מורכב מחומרים שונים, מתחום המשחק, התיאטרון, הפסיכודרמה, הגשטלט, הדרמה-תרפיה, הפסיכואנליזה ועוד, כמאמר השיר "שתלתם ניגונים ב". אבל היצירה שיצרו היא מעבר לחומרים, לחוטים או לצבעים שנשמעו בהם במהלך שנות עבודתם בטיפול. המרבד הוא שלם בפני עצמו. הוא שלם לעכשיו ואיננו מושלם וסגור, וטוב שכך" (עמ' 18).

ב"אחרית הדבר" מצביעים המחברים על הצורך להמשיך ולחקור את הווריאציות השונות של פסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק ואת ההתאמות שאפשר לעשות בעבודה עם אוכלוסיות שונות. הם מזמינים את הקוראים להמשיך להתבונן ולהעמיק בממשק שבין המרחב הנפשי למרחב הקהילתי-חברתי ובאופן שבו קבוצות פסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק יכולות לתרום לטיפול הקהילה, להעצמה של קולות מוחלשים ומושקעים ולהתמודדות עם מצבי קונפליקט חברתיים ופוליטיים. הם חוזרים לדימוי של "הבית על הגשר" מהמבוא וקוראים להמשיך בניית בתים נוספים, שאולי ייצרו בסופו של דבר יישוב מחודש על הגשר, הבנה מעמיקה ורבת-פנים של נארטיבים אישיים וקבוצתיים.

הספר מדגים את האפשרויות הטמונות בהתנסות בפסיכותרפיה בתיאטרון פלייבק, ורלוונטי למטפלים המחפשים דרכים יצירתיות להעמיק תהליכים טיפוליים ולשלב בין אמנות לפסיכותרפיה כנתיבים לטרנספורמציה ולצמיחה. ספר מעמיק, מרחיב את הדעת ומומלץ.

התמקדות, הגברת קול פנימי, ארגון מחדש של הנארטיב ושל מערכת היחסים, אינטגרציה של קולות פנימיים מפוצלים ועוד. הפרק מציע כלים יישומיים שיכולים לסייע לקבוצה להתמודד עם משימות התפתחותיות, לחזק את הדינמיקה הקבוצתית ולתמוך בצמיחת חבריה.

תפקיד נוסף לתבניות התיאטרוניות הוא לחבר את חברי הקבוצה להקשר חברתי רחב יותר, המאפשר מקום גם לתת-מודע הקבוצתי, בדרך שמעניקה תנופה לתהליכי שינוי במישור האישי והקולקטיבי כאחד.

פרק 9: "סיפורים אישיים והדהודים דרמטיים"; פרופ' סוזאנה פנדזיק – מושג מפתח בפרק זה הוא ה'רזוננס' (הדהוד). הפרק מציג את הכוח הטרנספורמטיבי של המציאות הדרמטית, היוצרת הדהוד פסיכולוגי עמוק בנפש האנושית, המאפשר עיבוד והרחבת תכנים אישיים דרך תגובות יצירתיות של חברי הקבוצה.

פרופ' סוזנה פנדזיק, מחברת פרק זה, מדגישה שניתן להתאים את הרזוננסים הדרמטיים גם לעבודה פרטנית ואף להשתמש בשיטה ככלי רב-ערך במסגרת הדרכה והכשרה בדרמה תרפיה ובגישות טיפוליות אחרות.

פרק 10: "סוריאליזם – השפה של העולם הפנימי על הבמה" – הפרק האחרון דן בהשראת הסוריאליזם על תיאטרון פלייבק. שילוב מרכיבים כמו תפקידים דרמטיים, מעבר בין זמנים ומקומות, ייצוג של קולות פנימיים ושימוש בדימויים ובתנועה, מביא לביטוי את שפת החלימה – שפת הנפש. שילוב זה מאפשר עיבוד תהליכים לא-מודעים בדרך המאפשרת מפגש מחודש וגשרים בין מי שהיינו, מי שאנחנו עכשיו, והאופנים שבהם אנו חולמים את עצמנו קדימה.

לסיכום

הספר "היכל המראות על הבמה" משלב המשגה אינטגרטיבית, התבוננות קלינית, כלים יישומיים ודוגמאות מעשיות הממחישים את הבנת הקשר בין טיפול קבוצתי אנליטי לתיאטרון הפלייבק.

כפי שכתוב בגב הספר: מדובר ביצירת תיאוריה רב-שכבתית, שמחד, מעוגנת במושגים מתחומי הפסיכואנליזה, התיאטרון, הפילוסופיה ותולדות האומנות, ומאידך, מבוססת על חוויה ספונטנית וחמקמקה. יצירה רב-שכבתית כזו היא ביסודה רווית סתירות. בזכות הכתיבה המחזיקה את המתח הדיאלקטי בין